

NAVOIY VILOYATI IQTISODIYOTIDA PAXTA- TO'QIMACHILIK KLASTERLARI SALOHİYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH HOLATI

Xayitov Rustam Burxonovich

Navoiy innovatsiyalar universiteti "Iqtisodiyot va axborot
texnologiyalari" kafedrası o'qituvchisi.

e-mail: xayitov_r@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19762410>

ARTICLE INFO

Received: 14th April 2026

Accepted: 15th April 2026

Published: 24th April 2026

KEYWORDS

Klaster, paxta-to'qimachilik klasteri, salohiyat, tartibga solish, holat.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Navoiy viloyati iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish holati tahlil qilingan. Shuningdek, paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish yuzasidan xulosalar bayon etilgan.

Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va uning raqobatbardoshligini oshirishda hududlarning klaster tizimi muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi va sanoatni uzviy bog'lovchi paxta-to'qimachilik klasterlari hududlar iqtisodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishda samarali mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatimizda paxta-to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati rivojlanishining tahlili jahon bozoridagi kon'yunkturaning o'zgarishi, raqobat kurashining kuchayishi sharoitida sohani davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, uni yanada barqaror va jadal rivojlanishi mexanizmlarini ishlab chiqish hamda amalga oshirishni taqozo etmoqda [1]. Bu borada Navoiy viloyati tabiiy resurslari, mehnat salohiyati va qulay geoiqtisodiy joylashuvi bilan klasterlarni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Navoiy viloyati respublikadagi yirik sanoat hududlaridan biri sifatida uning tarkibida tog'-kon sanoati, kimyo, energetika va qishloq xo'jaligi yetakchi tarmoqlar bo'lib qaraladi. Viloyatda sanoat tarmoqlarining tarkibiy jihatdan rivojlanib, tog'-kon va metallurgiya sanoati hisobiga sanoat mahsuloti hajmi va iqtisodiy barqarorlik sezilarli darajada oshganini ko'rsatadi. Bu esa kelgusi yillarda ham sanoatni diversifikatsiya qilish va yuqori texnologik ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Sanoat mahsuloti ishlab chiqarishning o'sish sur'atlari yillar kesimida nisbatan barqaror bo'lib, asosan 100-109 foiz oralig'ida shakllangan. Qishloq xo'jaligida esa paxtachilik muhim o'rin egallab, u aholining bandligini ta'minlash va qayta ishlash sanoati uchun xomashyo bazasini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Bu esa paxta-to'qimachilik klasterlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan boshqaruv qarorlarini qabul qilishning takomillashtirilgan algoritmini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi [2]. So'nggi yillarda viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va qo'shimcha qiymat yaratadigan tarmoqlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki, paxta-to'qimachilik klasteri paxtani yetishtirishdan boshlab, uni qayta ishlash, tayyor to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport qilish jarayonigacha bo'lgan yagona texnologik zanjirdan tarkib topadi. Bu esa klaster tizimi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish, eksport hajmini kengaytirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish kabi afzalliklarni yaratib beradi.

Navoiy viloyatida paxta-to'qimachilik klasterlari bosqichma-bosqich joriy etildi. Klasterlar asosan Qiziltepa, Navbahor, Karmana va Xatirchi tumanlarida faoliyat yuritmoqda. Ularda zamonaviy agrotexnologiyalar qo'llanilib, tomchilatib sug'orish, yuqori hosilli navlardan foydalanish yo'lga qo'yilgan. Klasterlar fermer xo'jaliklari bilan shartnoma asosida ish olib borib, ularni sifatli urug', mineral o'g'it va texnika bilan ta'minlamoqda. Shu boisdan ham, Navoiy viloyatida paxta-to'qimachilik klasterlari tashkil etilishi ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib sanaladi. Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq viloyatning Kiziltepa va Xatirchi tumanlarida klasterlar tashkil etildi, ular paxta yetishtirish va uni qayta ishlash bo'yicha tizimli faoliyat olib bormoqda.

Shular bilan birgalikda, viloyatda paxta-to'qimachilik klasterlari viloyat iqtisodiyotiga quyidagi ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, xom paxta eksporti o'rniga tayyor mahsulot ishlab chiqarish orqali qo'shimcha qiymat oshmoqda, mahalliy budjet daromadlari ko'paymoqda, kichik biznes va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanmoqda hamda aholi daromadlari o'smoqda. Hamda klasterlar aholini doimiy ish o'rinlari bilan ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda. Bu borada viloyatda paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishga asoslangan klasterlar faoliyat yuritgan. Unga ko'ra, "Baxt Textilee" MChJ klasteri viloyatda eng yirik klasterlardan biri sifatida Karmana, Qiziltepa va Xatirchi tumanlarini qamrab olgan holda jami 24484 gektar paxta maydonida faoliyat yuritgan. Mazkur holat ushbu klasterning ishlab chiqarish quvvati yuqori ekanligini, shuningdek, paxta xomashyosini barqaror yetkazib berish imkoniyatiga ega ekanligini ko'rsatadi. Keng maydonlar esa klasterga chuqur qayta ishlashni yo'lga qo'yish va eksportbop mahsulot ishlab chiqarish uchun qulay shart-sharoit yaratadi. "Navbaxor Textile" MChJ klasteri esa Navbahor va Konimex tumanlarida joylashgan bo'lib, u o'ziga jami 8104 gektar paxta maydonini qamrab olgan. Yer maydoni hajmi "Baxt Textilee" MChJga nisbatan kam bo'lsa-da, ushbu klaster hududiy ixtisoslashuv asosida samarali faoliyat olib borish, suv tejoychi texnologiyalar va intensiv usullardan foydalanish orqali yuqori iqtisodiy samaraga erishish imkoniyatiga ega.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kungacha viloyatda umumiy 4 ta paxta-to'qimachilik klasteri mavjud bo'lib, ular jami 28155 ga. yer maydonida faoliyat yuritmoqda. Bu klasterlar orqali paxta yetishtirishdan tortib, xomashyoni qayta ishlashga qadar bo'lgan qo'shimcha qiymat zanjiri shakllantirilmogda. Shuningdek, Navoiy viloyati klasterlarida raqamli boshqaruv, agrar monitoring, resurslarni tejoychi texnologiyalar joriy etilmogda. Bu ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Ammo, viloyatda paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish bo'yicha suv resurslarining cheklanganligi, malakali kadrlar yetishmasligi, logistika va infratuzilma muammolari va tashqi bozorlarda raqobat kuchliligi kabi muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish uchun paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish holatini tahlil qilish maqsadga muvofiq. Ushbu tahlil bo'yicha quyidagi holatni kuzatish mumkin (1-jadval).

1-jadval

Navoiy viloyatida paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish holati¹

No	Ko'rsatkichlar	Klasterlar joriy etilishidan oldin	Klasterlar joriy etilgandan so'ng	Iqtisodiy ahamiyati
1	Paxta hosildorligi (ts / ga)	25-27	35-40	yer resurslaridan samarali foydalanish
2	Qayta ishlash darajasi (%)	30-35	70-80	qo'shimcha qiymat oshishi

¹ Muallif ishlanmasi.

3	Tayyor to'qimachilik mahsuloti ulushi	kam	yuqori	eksport salohiyatining o'sishi
4	Yaratilgan ish o'rinlari (ming nafar)	cheklangan	sezilarli oshgan	aholi bandligi ta'minlanishi
5	Eksport qilish	xom ashyo	tayyor mahsulot	valyuta tushumlarining ko'payishi
6	Innovatsion texnologiyalar	kam qo'llanilgan	keng joriy etilgan	ishlab chiqarish samaradorligi
7	Fermerlar daromadi	barqaror emas	barqaror o'sishda	ijtimoiy barqarorlik
8	Soliq tushumlari	Past	oshgan	mahalliy budjet mustahkamlanishi

Ushbu 1-jadvalga asosan, Navoiy viloyati iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari joriy etilishi natijasida erishilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar tahlil qilingan. Unga ko'ra, klaster tizimi paxta yetishtirish bilan birgalikda tayyor to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab olgan holda samarali ishlab chiqarish zanjirini shakllantirgan.

Birinchiidan, paxta hosildorligi ko'rsatkichlarining sezilarli oshishi zamonaviy agrotexnologiyalar, yuqori hosilli navlar va suv tejoychi usullarning joriy etilishi bilan izohlanadi.

Ikkinchiidan, paxtani qayta ishlash darajasining keskin o'sishi viloyat iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ilgari asosan xom ashyo eksport qilingan bo'lsa, hozirgi kunda tayyor to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarilib, tashqi bozorlarga chiqarilmoqda.

Uchinchiidan, klasterlar faoliyati natijasida yangi ish o'rinlari yaratildi. Ayniqsa, qishloq joylarda aholi bandligining oshishi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, paxta-to'qimachilik klasterlari Navoiy viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda muhim strategik ahamiyatga ega. Ushbu tizimni samarali rivojlantirish orqali hududning iqtisodiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish mumkin. Shunday ekan, Navoiy viloyati iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari salmoqli iqtisodiy, ijtimoiy va moliyaviy samara berayotganini yaqqol namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ҳасанова Р.Б. Пахта-тўқимачилик кластерларида бошқарув сегментар ҳисоби ва ҳисоботи самарадорлигини аниқлашнинг услубий жиҳатлари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy-elektron jurnali, №5, sentyabr-oktyabr, 2020. - 53 б.
2. Инояттов С.Б. Совершенствование алгоритмов принятия управленческих решений в сельскохозяйственном производстве хлопково-текстильных кластеров Узбекистана. // Экономика Центральной Азии, 2024, Т.8, №4. - с. 275-288. – DOI 10.18334/asia.8.4.122453